

KAYSERİ ULU CAMİ AHŞAP MİNBERİ

MEHMET ÇAYIRDAĞ

Danışmendlilerden Melik Mehmed Gazi'nin (1134 - 1143) inşa ve yeğeni, Yağıbasan oğlu Muzaffereddin Mahmud'un 602 H. (1205/1206) yılında tamir ettirdiği¹ Kayseri'deki Ulu Camiin ahşap minberi şimdiye kadar etraflı şekilde ele alınmamıştır. Halil Edhem, bu minberi 1904 yılında gördüğünü, gayet sanatlı olan eserin çirkin bir şekilde boyandığını ve tahrip edilerek yan taraflarındaki Ayetel-kürsiye ait kitabe kısmının yerinden sökülüp dıvara asıldığını yazmakta ve resmini vermektedir². Aynı durumu Albert Gabriel ve M. Zeki Oral da teyit etmektedirler³. Minber 1955 yılında Ulu Camiin son restorasyonu sırasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilmiş ve cami içerisindeki yerinde faal hale getirilmiştir.

Kısımları ve Ölçüleri : Klasik tipte olan minberin çift kanatlı kapısı 10 adet basamağı, korkuluk, yan aynalıklar ve şerefesi mevcuttur. Korkuluk ve yan aynalıklarda son restorasyonla yenilenmiş ve tamamlanmış kısımlar vardır. Bu gün de çok fena şekilde boyalı durumdadır. Ölçüleri : Uzunluk 342 cm. yükseklik (şerefe korkuluğu üzerine kadar) 356 cm. en 84 cm. kapı yüksekliği (tezyinatlı kapı eşiği dahil) 220 cm. kapı kanatları eni 29-30 cm. basamak yüksekliği (ortalama) 27 cm.

Tekniği : Minber Anadolu Selçukluları devrinde yaygın taklit künde-kâri tekniği ile çakma ve röliefli olarak yapılmıştır. Aynı teknik Kayseri Huand Hatun, Ankara Kızılbaş, Divriği Ulu, Ankara Aslanhane Çorum Ulu, Malatya Ulu Cami minberlerinde görülmektedir⁴. Yan aynalıklarda üzeri tezyinatlı poligonal parçalar, geometrik örgü halinde aradan geçirilen girişlerle tutturulmuştur. Aradan geçen bu çiteler minberin iskeletine çivi ile çakılmıştır. Minberde derin oyma tekniği uygulanmış, sadece kapı kanatları daha az derin işlenmiştir. Yazılar ve tezyinat yuvarlak sathlıdır (Resim 5). Korkuluklar tamamen oyma kafes halindedir.

Tezyinat : Minberin mihrab ve batı taraflarında tezyinat bakımından farklılık yoktur ve simetrik olarak yapılmıştır (Resim 1, 2).

Kapı mutat tipte olup iki kanatlıdır. Her iki kanatta da süslemeler eşittir ve sathîdir. Ortada altı köşeli yıldız ve altıgenlerin devamından meydana gelen hendesî örgü arası rumîlerle bezenmiş birer göbek, bu göbeğin altında sapları ile birbirine bağlı kıvrımdal palmetler ile doldurulmuş birer baklava ve üstte aynı şekilde armudî madalyon bulunmaktadır. Bu kompozisyonun alt ve üstünde yatay olarak geniş firiz halinde üçlü sade palmet sıraları vardır. Kanatların etrafını, yan sövelere ve üstteki kapı kemerine uygun olarak dolaşan, sapları ile kıvrımları yaparak birbirine bağlı sağlı, sollu iki tü-

¹ Halil Edhem, Kayseriye Şehri, ist. 1334, s. 11-30; Albert Gabriel, Monuments Turcs D'Anatolie Kayseri-Niğde, Paris 1931, s. 32-35; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 173.

² Halil Edhem, a.e., s. 17, Levha 4.

³ Albert Gabriel, a.e., s. 34; M. Zeki Oral, Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler ve Kitabeleri, Vakıflar Dergisi, sayı fi, s. 57.

⁴ Gönül Öney, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri, Sanat Tarihi Yıllığı III, 1969-1970, s. 137-138.

veyçli çiçeklerden ibaret bir su çevirmektedir (Şekil 1). İki kanadı ortada birleş-tiren pervazın alt, üst ve ortasında dört-genler halinde ayrılan panolara küçük palmetler yerleştirilmiştir. Dar kapı aynalı-ğı rumîlerle doludur. Yan sövelerin dış yüzlerinde Şekil 2'de görülen dairevî kıvrımdallardan ibaret rumî su inmektedir Kapı girişindeki tezyinatlı basamak yüzü, sekizgenler arasında palmet ve sekiz tü-veyçli rozet çiçekleri ile süslenmiştir.

Merdiven ve şerefe korkulukları kü-çük, altı köşeli dört sıra yıldızlar halinde oyulmuş kafesten ibarettir (Resim 1, 2, 3.). Bu yıldızlar arasında köşeleriyle üçer, üçer birleşen baklavalar kalmıştır. Benzer kafes işçiliğini Kayseri Lalapaşa Camii minberi koruluklarında da görmek müm-kündür. Yalnız Lalapaşa Camii minberi kafesleri sekiz köşeli yıldızların girift hendesî örgüsünden meydana gelmiş olup burada da yıldız içleri oyulmuştur. Yine geometrik örgü arasında yıldızların oyu-larak çıkarılmış haldeki başka bir kafes işçiliği Aksaray Ulu Cami minberinde vardır. Merdiven korkuluklarının üst per-vazlarının dış yüzleri kitabe sahası olarak tahsis edilmiştir. Kapı ile birleşen kısa kenarlarda Şekil 3'te görülen rumî-hendesî firiz bulunmaktadır. Şerefe ile birleşen karşı kenarda ise baklavalar meydana getiren meğilli çizgiler içinde nebati mo-tifler işlenmiştir. Korkuluk ve yan aynalık üstündeki kitabe arasında uzanan ince bordürde, birbiri ile ters istikamette ha-reket eden iki kıvrımdal ve bu harekete uyan, sapları geniş, iki tüveyçli çiçekten ibaret bir su bulunmaktadır (Şekil 4).

Şerefe korkuluğunu, bu korkulukla merdiven korkuluğundan ayıran ve yan aynalıklarla şerefe altı panosu arasından geçen dikey iki kuşaktan başka kenar per-vazları çevreler. Kısa dikey pervazlarla yan aynalığın dikey kuşak uzantıları ve minberin divara yakın kirişleri arasında boşluk bırakılarak buraya iki ucu ve ortası boğumlu kısa silindirik çubuklar yerleş-tirilmiştir (Resim 1, 2). Şerefe korkuluğu-nun dikey pervazlarında, merdiven korku-luğu alt kenarında bulunan Şekil 4'teki

motif işlenmiştir. Korkuluğun taban kenarı üzerinde ise Erzurum Çifteminare Med-resesi esas eyvan kemerindeki palmet-lotüs firizini hatırlatan⁵, Kayseri Huand Külliyesine dahil türbenin bir pencere kemerinde çok benzeri bulunan⁶ palmet-lotüs firizi vardır (Şekil 5). Burada, taş tezyinatla olan fark, minberde yan yana iki çiçek sapları ile birbirine bağlandığı halde taş tezyinatta lotüs ve palmetler ayrı, ayrı sapları ile birleşerek devam et-mekte ve palmetlerdeki yaprak adedi artmaktadır. Şerefe korkuluğunun üst ke-narını, Şekil 6'da görülen rumî firiz dol-durmaktadır.

Çakma künde-kârî tekniğinin uygu-landığı yan aynalıklar minberin restoras-yonda en fazla tamir görmüş kısımlarıdır. Kirişler tamamen yenilenmiş olup tez-yinatlı ara parçaları orijinaldir. Kirişler ve şekillerine uygun rumî dekorlu poligonal parçalar, sekizgenler ve bunlar arasında dört köşeli yıldızlar meydana getirerek şekilde tertiplenmiştir (Resim 1, 2, 3.). Geniş deltoitler halindeki röliefli iri par-çaların dördü sekizgeni (Resim 4), küçük deltoitlerden dördü de dört köşeli yıldız meydana getirmekte ve bu iki şeklin orta-sından haçvarî ara kirişleri geçmektedir. Minber aynalıklarının bu kompozisyonu tamamen Malatya Ulu Cami minberine uymaktadır⁷. Yalnız Malatya Minberi mail kesim tekniği ile bu minberden ayrılır⁸. Dört köşeli yıldızlardaki tertibi ve biraz ilaveler yapılmış sekizgenleri Kayseri Lalapaşa Camii ve Taşkınpaşa Camii min-berleri yan aynalıklarında da görmek-mekteyiz.

Üçgen şeklindeki yan aynalıkların korkuluk altındaki eğik kenarlarını, sü-pürgelik hizasındaki yatay kenarlarını ge-

⁵ Semra Ögel, Anadilü Selçuklularında Taş Tez-yinatu, Ankara 1966, s. 49, Şek. 29.

⁶ Mahmut Akok, Kayseri'de Haand Mimari Kül-liyesinin Rölövesi, Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı XVI-I 1967, s. 9, Plâns 30.

⁷ Zeki Oral, a.m., s. 49, Resim: 18.

⁸ Semra Ögel, Anadolu Ağaç Oymacılığında Mail Kesim, Sanat Tarihi Yıllığı, 1964-1965, s. 110. Resim 1.

niş kitabe kuşakları kuşatmaktadır (Resim 1, 2). Minberin süpürgelik nişleri yoktur. Şerefeden zemine kadar inen pano ile aynalıklar arasında dikey vaziyette yan yana dar pervaz bulunmaktadır. Bu pervazların mihrap tarafında olanlarından aynalık yanındaki, kitabe yeri olarak kullanılmış (Resim 2), burada kitabenin başladığı korkuluk alt hizasından yukarıda kalan kısma, merdiven korkuluğu ile kapı arasındaki kısa pervazlarda görülen firiz işlenmiştir (Şekil 3). Şerefeye yakın pervazla batı taraftaki iki pervaz üzerinde ise, kapı sövelerinin dış yüzlerindeki su (Şekil 2) bulunmaktadır.

Şerefe altındaki dikdörtgen panoya gelince; yine çakma künde-kâri ile inşa edilen bu sahada ara çıtaları, Çorum Ulu Cami minberi korkuluklarında görülen⁹ 12 kenarlı, iç içe geçmiş şekilleri meydana getirmekte bunlar arasında, ortada kenarları içbükey altıgenler, aralarında poligonol şekiller oluşturmaktadır. Bu şekillerin üzeri de yan aynalıklarda olduğu gibi uygun rumilerle kaplanmıştır (Resim 6). Çorum Minberi korkuluklarında, burada görülen onikigenler ortasındaki altıgenler oyularak çıkarılmıştır. Batı taraftaki panonun divara yakın kirişi üzerinde Şekil 7'de görülen, sapları ile kıvrımlar yaparak sağlı sollu birbirine bağlanan palmetlerden ibaret su bulunmakta, bunun simetriği olan mihrap tarafındaki kirişin üzeri boş bırakılmıştır. Panoların zeminle birleşen alt kenarlarını, birbirine ters zikzaklar arası nebati motiflerle süslü bir firiz bulunan kısa pervazlar kapatmaktadır. Oyması derin olmayan bu firiz Divriği Ulu Cami süpürgelik bordürünü andırmaktadır. Şerefenin dört ayak üzerindeki köşkü ve külâhı tezyinatsız ve sonradan ilave edilmiş gibidir.

Kitabeler : Kitabeler kalın yuvarlak, satırlı, derin oyulmuş ve çiçekli kûfi ile yazılmış olup yazı araları dairesel kıvrımlar yapan rumilerle doldurulmuştur (Resim 5). yazıların tamamı dinî mahiyettedir.

ve çoğu Kur'an'dan alınmıştır. Bunlar bu devir minberlerine yazılması adet haline gelen ayetlerdir. Bani, imza ve tarih kitabeleri bulunmamaktadır. Ayetlerin eksik ve mükerrer yazılmış olduklarına bakılırsa hattatın veya neccarın arapça bilmediği belli olmaktadır

1 — Minberin batı tarafında, korkulukla yan aynalık arasında, 0,22X3 m. ebadında, Kur'an II-255'in baş kısmı (Ayetel-kürsü'den):

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له

2 — Mihrap tarafı, korkulukla yan aynalık arası 0.26 × 3 m. ebadında, aynı ayetin devamı :

ما في السموات وما في الارض من ذا الذي يشفع

3 — Mihrap tarafında, yan aynalıkla şerefe altı panosu arasındaki birinci pervaz üzerinde, 0,08 × 2.61 m. ebadında düşey olarak yine aynı ayetin devamı :

عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم و (eksik) يحيطون بشئ من عند الاباذنه يعا (böyle)

4 — Mihrap tarafında süpürgelik hizasındaki kuşakta 0.18 × 2.25 m. ebadında aynı ayetten tekrar :

ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشئ من علم

5 — Aynı tarafta, korkuluk üst pervazında 0.07 × 3.11 m. ebadında Kur'an XVII-111'den ilk kısım ve besmele :

بسم الله الرحمن الرحيم وقد الحمد لله الذي لم يخذ ولدأ ولم يكن له شريك في الملك (eksik) ولي من الذل وكبره تكبرا الله اكبر لله اعه (böyle)

6 — Aynı tarafta şerefe korkuluğu altında yatay olarak, 0.16 × 0.54 m. ebadında, Kur'an XLVIII-28'den bir kısım :

وكفى بالله شهيداً رسول الله

⁹ Haluk Karamağrahi, Çorum Ulu Camiindeki Minber. Sanat Tarihi Yıllığı, 1964-1965, s. 123, Res. 9.

7 — Batı tarafta merdiven korkuluğunun üst pervazında, 0.07×3.10 m. ebadında, Kur'an IX-19'in baş kısmı :

انما يعمر مساجد الله من آمن بالله
واليوم الاخر واقام الصلوة وآتى الزكوة ولم
ينحس الا الله فعسى اولئك ان يكونوا من المهتد

8 — Aynı tarafta süpürgelik hizasında 0.18×2.28 m. ebadında salavat-ı şerife :

اللهم صلى على محمد وعلى آل محمد

9 — Şerefe korkuluğu altında, 0.16×0.55 m. ebadında Hz. Muhammed'in ve Dört Halifanın isimleri :

محمد ابو بكر عمر عثمان علي

Tarih ve Sonuç : Görüldüğü üzere minberde devrini, banisini ve ustasını gösteren herhangi bir ibare mevcut değildir. Kayseri'de diğer iki Selçuklu Camiinde (Huand ve Lala) bulunan minberlerde de tarih, banî ve imza kitabelerinin bulunmayışı¹⁰ şehirde bu usulün bir adet halinde olduğunu göstermektedir. Ulu Camiin Ankara Etnoğrafya Müzesin'de bulunan ortası sekiz köşeli yıldızların geometrik örgüsü ve bu örgü arası nebati motiflerle bezeli, kenar bordürlerinde rumî firizler dolaşan ahşap kapısının üzerindeki :

الامير الاشرف الاسلام مظفر الدولة

والدين ادام الله علوه

kitabesinde ismi geçen Muzaffereddin, Camii 602 H. de tamir ettiren Mahmud bn Yağlıbasan'ın lakabıdır¹¹. Kitabe üzerinde, simetrikolarak sağa ve sola açılmış iri birer palmet dalı vardır. Bu palmetlerin arası, ikinci kat olarak, kapının diğer kısımlarında görülen kıvrımdal rumîlerle bezenmiştir. Minber gibi kapının da imza ve tarih kitabesi yoktur. ve tezyinat itibarı

¹⁰ M. Zeki Oral, a.m., s. 41, 55.

¹¹ Halil Edhem, a.e., s. 18 Kitabede devrin usulüne uygun olarak ümera için kullanılan . . . . . terkibi yazılmıştır ki Muzaffereddin Mahmud'un I. Keyhüsrev devri ümerasından olduğu ve bu hükümdarın ikinci defa tahta çıkışında büyük rol oynadığı bilinmektedir, a.e., s. 28-30; Osman Turan. a.e., s. 272.

ile, minberle aynı ustanın eseri olduğunu gösterecek yakın benzerlikler bulmak mümkün değildir.

Zeki Oral, Ulu Camii minberindeki ayetlerin Kayseri Lalapaşa Camii minberindeki yazılarla aynı olduğunu ileri sürerek iki minberin muasır olduğunu ifade etmektedir¹². Gerçekten yazılar, minberlerin mihrap tarafındaki şerefe korkuluk altı hariç metin ve yer itibarı ile aynıdır. Değişik olan, Lalapaşa Minberindeki Kelima-i tevhid'in yerine Ulu Camii minberinde Kur'an XLVIII-28'den bir kısmın yazılmış olmasıdır. Daha ileri işçilikle ve hakiki künde-kârî ile yapılmış olan Lalapaşa minberi tezyinat bakımından farklıdır. Yalnız yan aynalık tertibinde dört köşeli yıldızlar ve sekizgenler arasından haç şeklinde geçen kirişlerde büyük benzerlik bulunmaktadır. Merdiven korkulukları da değişik tezyini örgüde olmasına rağmen oyma kafes işçiliği ile yakınlık göstermektedir.

Mail kesim tekniği hariç aynalıkların kirişler ve röliefli parçalar kompozisyonunda Kayseri Ulu Camii Minberi ile yakın benzerlik bulunan Malatya Ulu Camii Minberinin bâni kitabesinden 12. asır sonlarına doğru yapıldığı anlaşılmaktadır¹³. Buna göre Kayseri Ulu Camii Minberinin de bundan bir müddet sonra, Muzaffereddin Mahmut tarafından camiiin tamiri ile birlikte, yani 13. asır başlarında yaptırıldığı, Lalapaşa minberinin bunu takip ettiği söylenebilir¹⁴.

Ulu camiiin kuzey kapısı üzerinde Muzaffereddin Mahmud'un 602 H. tarihli tamir kitabesinden başka, 1135 (17-22/1723) tarihinde, Matbah Emîni Halil Efendi'nin, zelzeleden harap olan camii

¹² M. Zeki Oral, a.m., s. 57.

¹³ M. Zeki Oral, a.m., s. 50-51.

¹⁴ Camii ve minberde inşa kitabeleri bulunmasına rağmen Camiin Lala Muslihiddin olan ismi, II. Keyhüsrev'in küçük oğlu II. Keykubad'ın lalası ve bu şehzadenin ölümü ile ilgisi olduğu hakkında tarih kitaplarında kayıt bulunan Lala Bedreddin Muslih'i düşündürmektedir ki bu husus minberin ve camiiin devrine de uymaktadır.

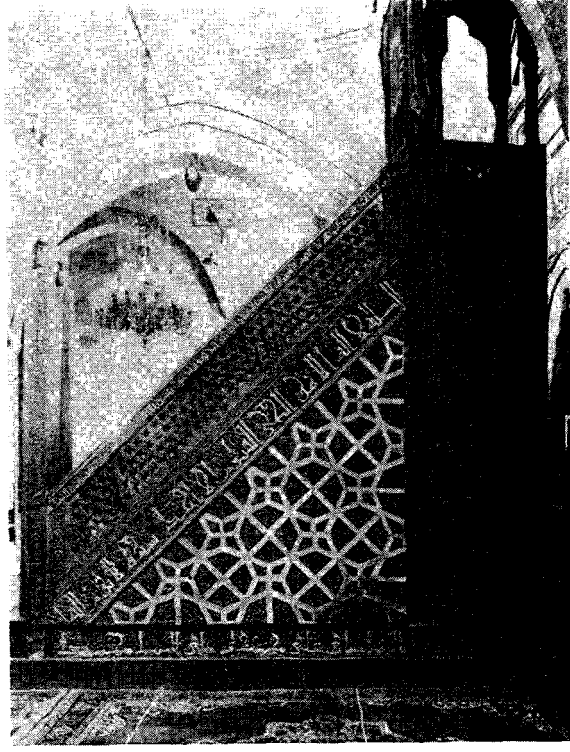
tamir ettirdiğine dair iki kitabe daha bulun- nüşünü bu tamir sırasında almış olmalı-
lunmaktadır¹⁵. Cami bu günkü dış görü- dir.

¹⁵ İki kitabe metni şöyledir :

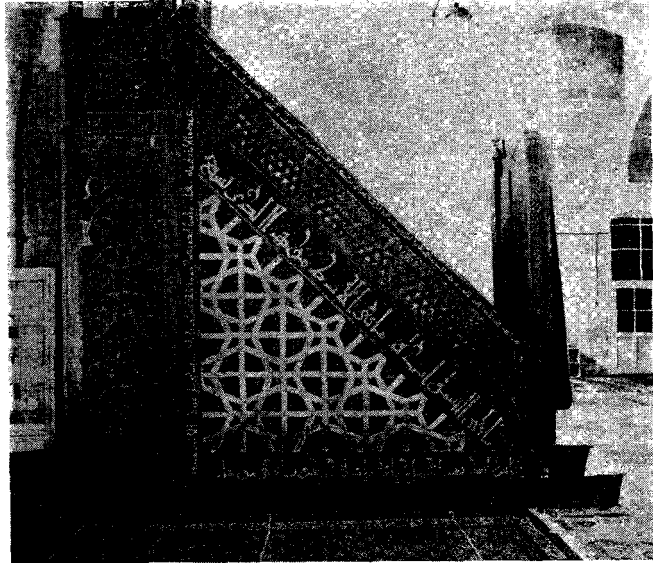
- 1 – İdib bu camii tamir ol hayrın ser-efrazi
Halil Efendi ol Matbah Emîni cûd-i dem-sâzı
Niyazî hatif-i gaybî didi ba-elf tarihi
Ola makbul dergâh-ı ilâhî say-ı mümtazi
sene 1135
- 2 – Emin-i sur-ı sultanî Matbah Emîni kim
Vüçih-ı hayra bezl-i mal idi âlemde mutadı
Halil-i cümle âlem o zat-ı pâk-ı müstesna
Sezadır gülşen-i hayrın denilse serv-i âzadı
Harap iken tezeldeden bu mabedgâh arş-ı esâ

Beyn tamiriyle kıldı mücedded köhne bünyâdı
Yıkıldımışdı cidâr-ı sakfı bâlâ tak-ı zibası
Yine resm-i kâdim üzre geldi zuhure inşadı
Bi-nûr-ı Kâbe-i ülya bi-izz-i Mescid-i Aksa
Ana göstermiye mevlâ azab-ı yövm-i miadı
Yazılsın böyle bir tarih-i nev tâ beyt-i mamure
Ulu Cami Halil'in Kâbe esâ oldu bünyâdı
1335

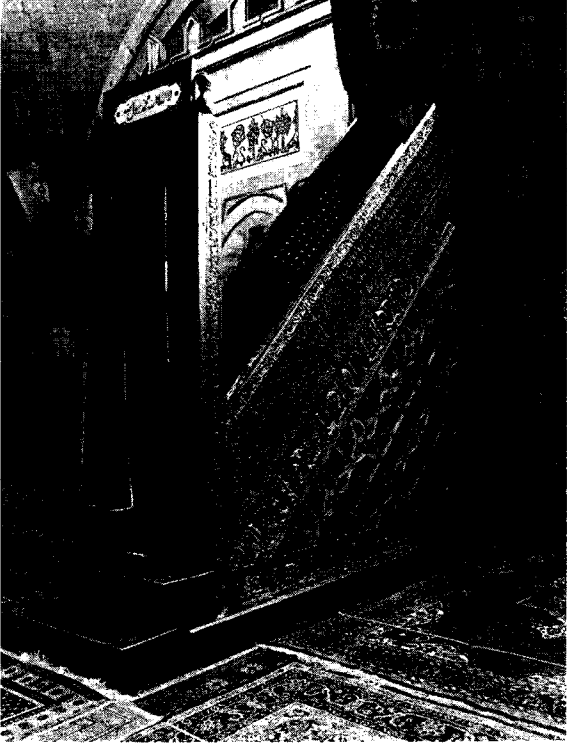
Ayrıca Camiin doğu kapısı üzerinde “Tarihü”l-zelzele
sene 1126” kitabesi ile ortada sonradan kubbe yapılarak
kapatılan açıklığın mihrap tarafındaki kemerinin
yüzünde kûfi bir kitabe daha vardır.

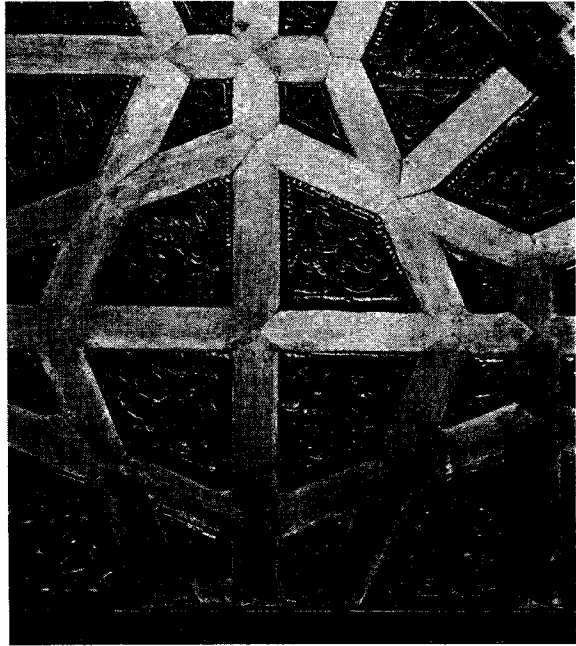
Res. 1

Res. 2

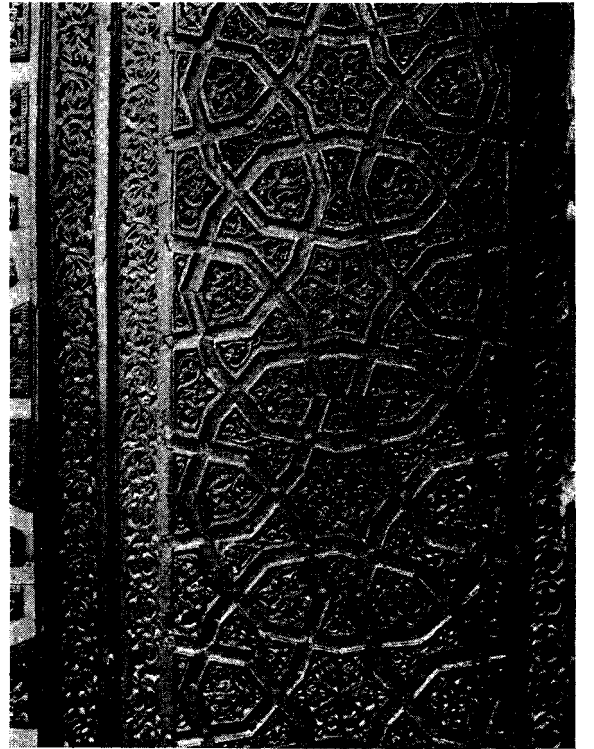
Res. 3

Res. 4

Res. 5

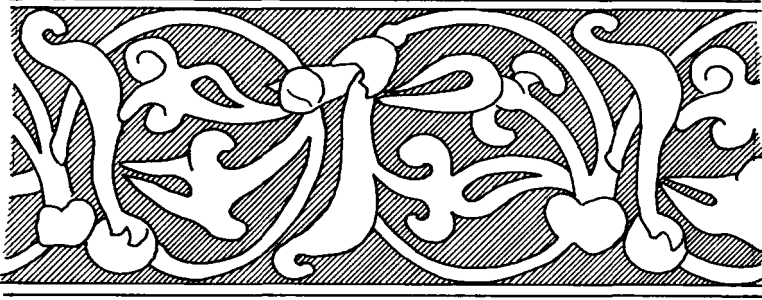

Res. 6

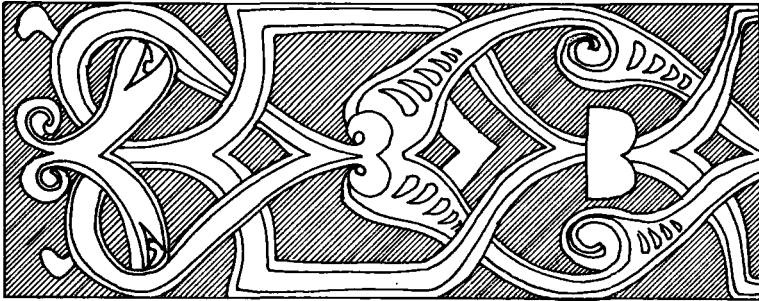

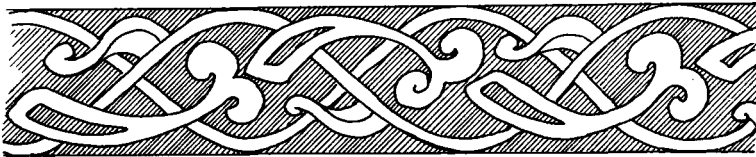
Şekil 1

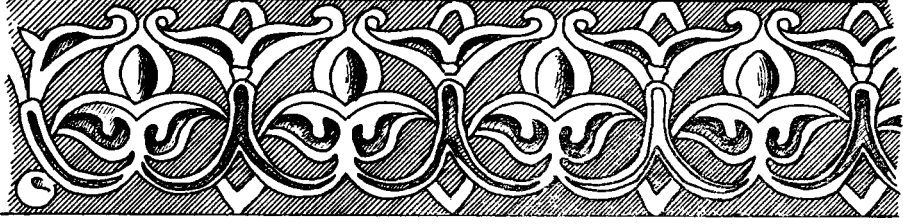
Şekil 2

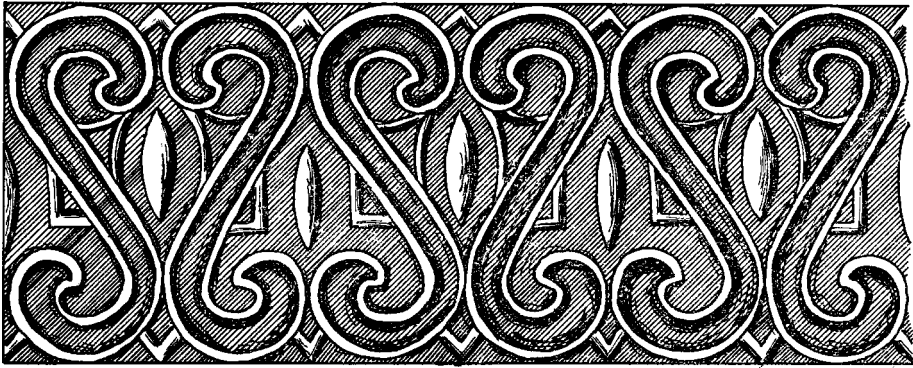
Şekil 3

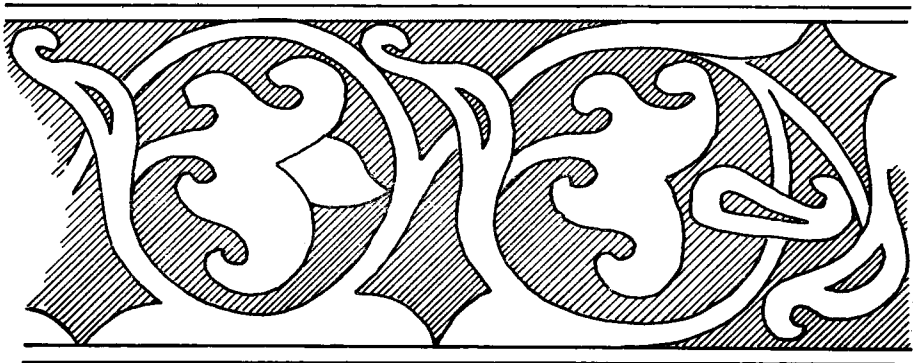
Şekil 4

Şekil 5

Şekil 6

Şekil 7